

Umsögn um 81. mál á 157. löggjafarþingi, um breytingu á lögum um mannanöfn, nr. 45/1996 (ættarnöfn o.fl.).

Sendandi: Svavar Kjarrval

Dagsetning: 5. október 2026

Inngangur

Umsögn þessu er rituð í kjölfar almennrar umsagnarbeiðnar allsherjar- og menntamálanefndar um frumvarp á þingskjali nr. 81.

Almennt um tillagðar breytingar

Umsagnaraðili telur að óþarft sé að fara svo langt að krefjast nýs flokks nafna til þess að ná þessu markmiði. Í staðinn sé hægt að gefa ættarnöfn frjáls aftur eða skipta hugtakinu ættarnafn yfir í eftirnafn (þar sem við á)

Umsagnaraðili styður að fólk ætti að hafa ríkt lagalegt ráðrúm til að ákveða hvað það sjálft heitir og þurfi ekki að beita klækjabrögðum eins og að fá erlendan dómstól til að breyta nafni viðkomandi aðila til að fá Þjóðskrá Íslands til að viðurkenna það.

Afnám einkaréttar á ættarnöfnum

Umsagnaraðili hefur áður lagt til í umsögn (dbnr. 1424 á 154. löggjafarþingi) að einkaréttur til ættarnafna verði afnuminn og núverandi einkaréttur á þeim sem þegar hafa slíkan einkarétt verði fasaður út. Hægt yrði að kveða á um slíkt afnám og að árlega verði gefin út skrá með ættarnöfn háð einkarétti sem myndi svo minnka eftir því sem á myndi líða. Hugmyndin er sú að einkaréttur á ættarnöfnum myndi hætta að erfast og nöfn yrðu fjarlægð af reglulega birtu skránni eftir því sem handhafar einkaréttarins ýmist láta lífið eða hætta að bera ættarnafnið. Þegar seinasti handhafi einkaréttar lætur lífið eða hættir af öðrum ástæðum að bera það í lifanda lífi yrði það tiltekna ættarnafn laust fyrir almenning.

Í umsögn Þjóðskrár Íslands (dbnr. 478 á 157. löggjafarþingi) er getið þess að vel yrði hægt að sjá til þess „að á mannanafnaskrá yrði haldinn listi um hefðuð ættarnöfn annars vegar og hins vegar listi yfir ættarnöfn sem allir mættu taka sér, að undangengnu samþykki mannanafnanefndar“. Því ætti það ekki að valda sérstökum vandkvæðum að vera með lista yfir tvenns kyns ættarnöfn framkvæmdarlega séð, ef löggjafinn er til í það. Þá væri hægt að forrita „vaktforrit“ innan þjóðskrár þar sem haldið er úti lista yfir núlifandi Íslendinga sem hafa nafnið á tilteknum tíma (svo sem gildistöku breytinganna) og látið þau vita þegar einhver hverfur af þeim lista sökum andláts eða nafnbreytingar. Við hvarf seinasta einkaréttarhafa ættarnafns væri hægt að fjarlægja viðkomandi ættarnafn af viðkomandi skrá yfir ættarnöfn með einkarétti.

Þessi aðferð við útfösun réttinda er ekki nýlunda og má þar aðallega vísa til afnám óðalsréttarins á sínum tíma.

Eftirnöfn

En ef nefndin vill halda fast í aðgreiningu í eftirnöfn og ættarnöfn sem frumvarpið gerir ráð fyrir, þá er rétt að benda á álitamál í tengslum við c-lið 5. gr. frumvarpsins varðandi það að eftirnafn geti orðið ættarnafn eftir þrjár kynslóðir. Meðal þeirra er að upp geta komið aðstæður þar sem tveir aðskildir ættliðir eru á mismunandi stað við að vinna sér inn ættarnafn með því að bera tiltekið

eftirnafn. Einn ætliðurinn gæti verið kominn tvær kynslóðir á leið þegar annar ætliður, jafnvel fólk sem er alls ekki skylt, reddar svo þriðju kynslóðinni. Þá vaknar upp sú spurning hvort Þjóðskrá Íslands bæri að synja beiðni þess ætliðar sem er seinni til að redda þriðju kynslóðinni. Hið sama á við ef einhver hafði tekið upp eftirnafn og vill gefa sínu barni sama eftirnafn eftir að það eftirnafn varð ættarnafn hjá annarri ætt.

Svo eru svo sem einnig álitamál jafnvel þótt það sé innan sömu ættar, eins og ef A ber eftirnafn sem gefur B og C sama eftirnafn, og svo vilja síðarnefndu bæði gefa sínu barni sitt eftirnafn sem yrði svo ættarnafn. Þá er spurning hvort bæði börn B og C gætu átt jafnt tilkall til nafnsins sem ættarnafns eða hvort barnið sem var skráð á undan bæri forganginn og synja ætti eftirnafni hins síðara. Enn fremur er álitamál ef tvær eða þrjár kynslóðir fólks vill næla sér í ættarnafn og óska eftir nafnbreytingu í þjóðskrá samtímis eða með stuttu millibili, enda er ekki sérstaklega tiltekið að eftirnafnið sé hluti af fyrstu nafngjöf.

Greinargerð frumvarpsins er að mati umsagnaraðila því miður alltof rýr til þess að leysa álitamál sem þessi. Telur hann betra að sleppa hugmyndum um að eftirnöfn geti orðið að ættarnöfnum eins og það var hugsað. En sé það hunsað leggur hann til að sérstaklega sé tekið fram í lagatextanum að ættarnöfn sem skapist með þessum hætti leiði ekki til einkaréttar.

Einnig má íhuga þá leið að nota hugtakið eftirnafn og skilgreina að ættarnöfn flokkist sem eftirnöfn, líkt og umsagnaraðilinn Aðalsteinn Hákonarson nefndi í sinni umsögn (dbnr. 610 á 157. löggjafarþingi). Þá er einnig hægt að losna við „eða eftirnafn“ skilgreiningar í mafnnaafnalögum. Svo geta verið ákvæði sem vísa til ættarnafna, sem ekki eiga við um önnur eftirnöfn, verið í sérstökum ákvæðum.

Mannanafnanefnd

Umsagnaraðili vekur athygli á því að mannanafnanefnd er ekki fyllilega treystandi til þess að álykta um lagalegan rétt skv. lögnum og kemur þá helst til hugar misræmi í úrskurðum nefndarinnar varðandi túlkun nefndarinnar varðandi ættarnöfn. Þegar umsagnaraðili sótti um millinafnið Kjarval var því m.a. synjað á þeim grundvelli að það líktist of ættarnafninu Kjarval en nefndinni snerist hugur eftir að henni var bent á að hún samþykkti ýmis nöfn sem væru nokkuð lík öðrum (sbr. úrskurð þann 17. desember 2009 í máli nr. 4/2009 hjá nefndinni). Í munnlegu samtali við umsagnaraðila var einnig nefnt að það væri dómstóla að úrskurða um líkindi við ættarnöfn en slíkt væri ekki innan lögsögu nefndarinnar. Síðar varð hún við nafnbreytingarbeiðni annars aðila um eiginnafnið Kjarval (eitt r) með úrskurði 5. ágúst 2010 í máli nr. 66/2010 án athugasemda um að nafnið væri þegar ættarnafn. Virðist þessi afstaða hafa breyst án lagabreytingar þar sem í beiðni um eiginnafnið og til vara millinafnið Bergman var hafnað í úrskurði nefndarinnar dags. 16. apríl 2024 í máli nr. 18/2024 með vísan í líkindi við ættarnafnið Bergmann. Núna nýlega var beiðni um eiginnafnið Norðquist (úrskurður 4. maí 2026 í máli nr. 39/2025) hafnað með áhugaverðri lagatúlkun um að ættarnöfn geti ekki orðið að annars konar nöfnum. Að minnsta kosti hvað þessi atriði varðar virðist fylgni við eldri fordæmi ekki skipta miklu máli eða a.m.k. fylgja tíðarandanum hverju sinni.

Þá þykir rétt að benda á annmarka við úrlausnir nefndarinnar að hún telur sig geta hafnað nafnbreytingarbeiðnum fullorðinna einstaklinga á þeim grundvelli að nöfnin geti orðið börnum til ama af þeirri ástæðu að þau nöfn myndu rata á mannanafnaskrá. Má þar nefna úrskurð

mannanafnanefndar dags. 13. desember 2024 í máli nr. 124/2024 varðandi eiginnafnið Hó og úrskurð nefndarinnar dags. 5. janúar 2023 í máli nr. 159/2022 varðandi eiginnafnið Kisa. Umsagnaraðili telur, að ef frumvarpið nær ekki inn í þetta skiptið, að flytjendur frumvarpsins íhugi lausn fyrir fullorðið fólk til þess að taka að sér nöfn án þess að þau fari á mannanafnaskrá. Síðan má alltaf íhuga að heimildin fyrir nefndina til þess að ákvarða hvað sé nafnbera til ama væri frekar barnaverndarmál fremur en nefnd einstaklinga, almennt án formlegrar menntunar í barnaverndarmálum, sem geta haft mismunandi og fljótandi skoðanir á því hver mörkin eru í þeim efnum. Þar mætti íhuga hvort fella ætti brott þessa heimild frá nefndinni eða heimila nefndinni að merkja nafnið í mannanafnaskrá þannig að barnaverndaryfirvöldum yrði gert sjálfkrafa viðvart ef einstaklingum á tilteknum aldri séu gefin þau nöfn, en geti ekki synjað beiðninni á þeim forsendum.¹ Barnaverndaryfirvöld myndu svo meta aðstæður þar á meðal hvort nafnið telst eðlilegt við þær kringumstæður.

Aðrar athugasemdir

Nú eru margir einstaklingar sem bera millinöfn sem hefðu annars orðið að eftirnöfnum ef breytingar sem þessar hefðu verið í gildi. Forðast ætti aðstæður þar sem þeim einstaklingum yrði bannað að umbreyta nafninu sínu með því að taka upp millinafnið þeirra sem eftirnafn (og samhliða fella millinafnið sitt út). Þá hafa ýmsir einstaklingar, eins og umsagnaraðili, bætt við millinafni sökum takmörkunar núgildandi mannanafnalöggjafar en hefðu annars haft það sem eftirnafn. Að hans mati mætti tryggja betur að útvíkkun á nafnaréttinum geti verið næg réttlæting til þess að breyta nafni sínu aftur.

Í umsögn Þjóðskrár Íslands (dbnr. 478 frá 157. löggjafarþingi) er minnst á réttmæta leiðréttingu á þáverandi frumvarpi sem var ekki löguð þegar það var lagt fram aftur. Umsagnaraðili gagnrýnir hér með flytjendur frumvarpsins fyrir að athuga ekki umsagnir áður en frumvörp eru lögð fram aftur og framkvæma þær breytingar sem þeir eru sammála. Umsagnaraðilar verja oft miklum tíma í að semja umsagnir um frumvörp og það minnsta sem frumvarpsflytjendur geta gert er að lesa þær og jafnvel betrubæta frumvörpin eftir því sem tilefni er til svo þau geti orðið betri og jafnvel geri ráð fyrir gagnrýni sem þegar búið að leggja fram áður í fyrri málsmeðferð innan Alþingis.

Svavar Kjarrval

1 Hins vegar er einnig hægt að útfæra þetta sem „ertu alveg viss?“-lausn þegar einhver óskar eftir að skrá það, hvort sem það er foreldri að gefa barninu sitt fyrsta barn eða einstaklingurinn sjálfur. Sem sagt að beiðninni er ekki hafnað, heldur að nafngefandi sé fræddur um hættuna á þeim ama sem það tiltekna nafn gætið borið hér á landi, en nafnbreytingarbeiðninni yrði framkvæmd ef nafngefandi vill breytinguna þrátt fyrir það. Nafnið „Ljótur“ gæti verið hið fyrsta á þeim lista.